

11 EYLÜL SONRASINDA YENİ GÜVENLİK ANLAYIŞI, İNSAN HAKLARI VE DEMOKRATİK KOLLUK*

A New Understanding of Security, Human Rights and Democratic Policing after September 11

Zühtü ARSLAN**

Özet

Bu makale 11 Eylül saldırılarından sonra güvenlik paradigmasında yaşanan radikal değişimi ve bunun insan hakları bakımından getirdiği sonuçları tartışmaktadır. 11 Eylül sonrasında güvenlik kavramı geleneksel anlamından uzaklaşmış, iç ve dış güvenlik ayrımı buharlaşmış ve güvenliğin daha militarize edildiği bir süreç başlamıştır. Bu süreçte kaçınılmaz olarak güvenlik uğruna temel hak ve özgürlüklerden vazgeçilebileceği inancı yaygınlaşmıştır. Tehdit algılaması ve korkuya dayanan güvenlikçi siyaset anlayışı, kitlesel desteği de arkasına alarak, baskıcı uygulamaları kolayca haklılaştırabilmiştir. “Güvenlik fetişizmi” diyebileceğimiz bir boyuta ulaşan bu aşırı güvenlikçi anlayışın temel haklar üzerinde yarattığı hasarı en aza indirebilmek için gerekli olan önlemlerin başında demokratik kolluk anlayışını yerleştirmek gelmektedir. Makale, bunun için, güvenlik konusunda “devlet eksenli” yaklaşımdan uzaklaşıp “birey eksenli” yaklaşımın benimsenmesi gerektiği sonucuna ulaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, İnsan Hakları, Demokratik Kolluk, 11 Eylül

Abstract

This paper aims to explore the paradigmatic change in the concept of security following the September 11 terrorist attacks and its implications for the protection of basic rights and liberties. The post 9/11 period has witnessed the demise of traditional distinction between internal and external security. The exegeration and militarisation of security created a new political order in which the so-called balance between security and human rights has been broken in favour of the former. Indeed, the basic rights and liberties have been systematically violated under the pretext of fighting terrorism. The eternal question “who guards the guardians” has become more relevant and timely as the long established democratic societies turned suddenly into panoptical societies. The paper argues that we need to adopt the basic principles of democratic policing in order to maintain the policy of fighting terrorism while respecting human rights.

Key Words: Security, Human Rights, Democratic Policing, September 11

* Bu makale, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı ile Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces’ın ortaklaşa düzenledikleri “Güvenlik Sektöründe Demokratik Açılımlar” başlıklı uluslararası sempozyumda (Ankara, 03.02.2005) sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

** Doç.Dr., Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi, Öğretim Üyesi.
PBD, 8(2) 2006, ss.121-136

Giriş

Bu makale güvenlik ile insan hakları arasındaki denge sorununu ele almaktadır. Sorun, dört ana bölümde tartışılacaktır. Birinci bölümde güvenlik-düzen-özgürlük ilişkisinin doğası üzerine bazı tespitler yapılacak ve güvenlik-özgürlük karşıtlığının geçerliliği sorgulanacaktır. Bu bölümde ulaşılan sonuç şudur: güvenlik-özgürlük dengesi kavramsal bir sorun olmaktan ziyade, olağanüstü şartların dayattığı pratik bir meseledir.

İkinci bölümde, 11 Eylül saldırılarından sonra bozulan güvenlik-insan hakları dengesinin yansımaları üzerinde durulacaktır. Bu dönemi karakterize eden olay, şiddetin ve hak ihlallerinin küreselleş(tiril)mesi ve süreklileş(tiril)mesidir. 9/11 terör saldırılarının en önemli sonuçlarından biri, hak ve özgürlükler düşüncesinin evrenselliğinin ve itibarının ağır bir yara almış olmasıdır.

Üçüncü bölüm ise post-11 Eylül dünyasının pekiştirdiği “panoptikal toplum”un ve normatif düzeyde savunulan demokratik toplumun ortak kaygılarından birini öne çıkarmaktadır. Bu kaygı, özgürlüklerin güvenlik gerekçesiyle hiç sayılmasını önlemeye yönelik temel bir soruda özetlenmektedir: “Gardiyanları (muhafızları) kim gözetleyecek?” Bu kadim sorunun cevaplanması, demokratik kolluğun ilkelerini ve bilhassa güvenlik sektöründeki demokratik kontrolün gerekliliğini gündeme getirmektedir. Bu da dördüncü bölümün konusunu oluşturmaktadır.

Makalenin sonuç kısmında, “devlet-eksenli” güvenlik anlayışından “birey-eksenli” güvenlik anlayışına geçişin makro ve mikro düzlemde siyaset anlayışındaki paradigmatik bir dönüşümü gerektirdiğine, bunun da son kertede demokratik eleştiri kültürünün yeşermesine ve yerleşmesine bağlı olduğuna dikkat çekilecektir.

1. Güvenlik ve Özgürlük: Dengelenmesi Gereken Rakip Değerler mi?

Arthur Miller, 17.yüzyılda Amerika'nın Salem köyünde yaşanan cadı avını anlattığı *Cadı Kazanı* (The Crucible) adlı yapıtında özgürlük ve düzen arasındaki denge ihtiyacına değinir ve der ki: “Münferit bir zulüm karşısında mazlumlara sadece acınabilir, böylesi bir durumda bizlere de acınacağı gibi. Ama hiçbir baskı olmaksızın da toplumsal bir hayat kurulamaz. Düzen ile özgürlük arasında bir denge bulmak zorundayız” (Miller, 1962:16).¹

Güvenlik ile hak ve özgürlükler arasında hassas bir dengenin kurulması gerektiğine dair söylem, bu iki kavram arasında bir karşıtlık ve ters orantılı bir ilişki bulunduğu varsayımına dayanmaktadır. Buna göre güvenliği artırmaya yöne-

¹ Alıntının ilk cümlesi orijinal metinden yeniden çevrilmiştir. Bkz. (Miller, 1953:16).

lik her adım, kaçınılmaz olarak hak ve özgürlükleri kısıtlayacak, ikincisini daha fazla korumaya yönelik her girişim de güvenlikten taviz verilmesini gerektirecektir. Öncelikle, bu yaygın görüşün dayandığı varsayımı sorgulamak gerekir.

Güvenlik, toplumsal/hukuksal/siyasal düzeni sağlamanın *a priori* şartı olarak kabul edilmektedir. Düzen (order) ise hak ve özgürlüklere sahip olmanın ön şartıdır. Başka bir ifadeyle, liberal demokrasilerde merkezi bir öneme sahip olan hak ve özgürlükler ancak düzenin sağlandığı bir ortamda korunabilmektedir. Özgürlük ya da haklar birden fazla insanın olduğu yerde anlamlıdır. Dolayısıyla özgürlüğün toplumsal boyutu, onun sınırsız olamayacağı düşüncesini de beraberinde getirmektedir. Kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanması, hakları sınırlandırmada kullanılan meşru gerekçelerdir. Diğer yandan, güvenlik sadece şiddet ve silaha başvurmakla sağlanamaz. Hakların ve özgürlüklerin korunmadığı bir yerde güvenlik de tehlikeydedir. Bu nedenle, güvenlik ve insan hakları birbirine karşıt değil, karşılıklı olarak birbirini tamamlayan değerler olarak da görülebilir. Nitekim liberal toplum sözleşmesi geleneğine bakıldığında, devletin varlık nedeni olarak güvenliğin sağlanması ve hakların korunması hedefinin öne çıktığını görürüz. John Locke'a göre, doğa durumunda son derece özgür ve mutlu oldukları halde insanlar, güvenlik eksikliğinden dolayı, hakları ve özgürlükleri güvenceye alacak bir aygıtı, yani devleti yaratmışlardır. Ayrıca, güvenlik ve özgürlüğün aynı değerde olmadığını da belirtmek gerekir. Güvenlik son kertede bir araçtır; hak ve özgürlükleri güvenceye almanın bir aracıdır.²

Buradaki sorun, düzen ve güvenlik gibi son derece elastiki kavramların kötüye kullanılarak, özgürlüklerin keyfi bir şekilde sınırlandırılmasında odaklanmaktadır. Özellikle olağanüstü durumlarda insanların düzen ve güvenlik kaygıları, özgürlükleri koruma düşüncesinin önüne geçmektedir. Dengenin sıkça vurgulandığı ve özgürlükler aleyhine bozulduğu dönemler, gerçek ya da sanal bir düşmanın algılandığı ve onla mücadele stratejilerinin geliştirildiği “zor zamanlar”dır.

Özellikle bu “zor zamanlar”daki denge arayışı karşısında ihtiyatlı olmak gerekir. “Maksimum sayıda kişinin maksimum mutluluğu”nun sağlanması amacıyla matuf faydacı düşüncenin en çok rağbet ettiği kavramlardan birisidir denge. Denge, içinde dışarıdan bakıldığında fark edilemeyecek gizli tuzakların cirit attığı ve özgürlüklerin haksız yere sınırlandırılmasını meşrulaştırma işlevi gören bir metafordur. İşin en can alıcı noktası, düzenle özgürlük arasında dengeyi sağlayacak olanların gerçekte birincisinin yanında veya içerisinde olan kişi ve kurumlar olmasıdır. Özgürlüklerin en fazla “kamu yararı”, “kamu düzeni” ya da “milli güvenlik” gibi kavramlar temelinde tırpanlandığını düşündüğümüzde denge söylemi karşısında dikkatli olunması gerektiği daha kolay anlaşılabilir.

² Güvenlik-özgürlük dengesi fikrinin araç-amaç ilişkisi düzleminde bir değerlendirmesi için bkz. (Dinh, 2003:75).

Diğer yandan, denge metaforunda güvenliği sağlananlarla hakları/özgürlükleri kısıtlananlar arasında dengesizlik vardır. Her ne kadar, örneğin terör tehdidi gerekçesiyle uygulamaya konan baskıcı politikalar hemen herkesin etkileneceği bir ortam yaratıyormuş gibi görünse de gerçekte bu politikalardan en fazla “ötekiler” etkilenecektir. Bu anlamda Ronald Dworkin’in belirttiği gibi, “bizim” güvenliğimizi sağlamak için “başkaları”nın hak ve özgürlüklerinin sınırlanması söz konusu olacaktır. Başkan Bush’un 11 Eylül sonrasında aldığı anti-terör önlemlerine “hak-eksensli” bir yaklaşımla tepki gösteren Dworkin’in şu tespiti önemlidir:

“Yönetimin kararlarının ve tekliflerinin hiçbiri az sayıdaki dar bir Amerikan vatandaşından daha fazlasını etkilemeyecektir; hemen hemen hiçbirimiz önemli suçlar ve ihlaller için süresiz olarak gözaltında tutulmayacağız veya evlerimiz bizim dışında aranmayacak veya kendimizi ölüm cezası ihtimali taşıyan ağır suçlularla askerî mahkemelerde bulmayacağız. Çoğumuz, böyle tedbirler, Başkan’ın terör şüphelisi olarak gördüğü kimselere uygulanırken, kişisel hürriyetimizden hiçbir fiyat [bedel] ödemeyeceğiz” (Dworkin, 2002:267).

Dworkin’e göre, terör tehlikesinin yarattığı sorunları denge metaforu ile çözmek mümkün değildir. Yapılması gereken güvenlik-özgürlük dengesinde menfaatinin nerede olduğunu fayda-maliyet analizi yaparak belirlemek değil, menfaatlerimize aykırı olsa bile, bilhassa “ötekiler”e hakkaniyete dayalı bir adaletin getirdiği gibi davranmaktır (Dworkin, 2002:267)

Denge argümanını kullanarak terör gerekçesiyle temel hak ve özgürlükleri ihlal yoluna gidenlerin göz ardı ettikleri bir nokta da, terörün sadece güvenliği değil aynı zamanda özgürlüğü de hedef aldığı gerçeğidir. Jean Baudrillard’ın isabetle vurguladığı gibi, terörizmin zaferi sadece tüm sistemi etkileyecek ölçüde ekonomik, siyasal ve mali sarsıntıya ve bunu takiben de moral ve psikolojik bozulmaya yol açmasında değil, fakat aynı zamanda Batının övündüğü ve hegemonyasını meşrulaştırdığı değerler sistemini ve özgürlük ideolojisini geriletmesinde görülebilmektedir (Baudrillard, 2001). Bu nedenle, insan hakları ve hukuk devleti gibi değerlerin de terörize edilmesi karşısında terörle etkili mücadele bu değerlerin korunmasıyla mümkündür. Nitekim 11 Eylül saldırılarından sonra dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan, terörle mücadelenin insan haklarını korumakla mümkün olacağını hatırlatmıştır. Annan, Güvenlik Konseyinde yaptığı bir konuşmada şöyle demiştir: “Terörist eylemler, doğası gereği, ağır insan hakları ihlalleridir. Bu nedenle, insan haklarını ihlal etme pahasına güvenliği sağlama arayışı, dar görüşlü, kendi kendisiyle çelişen ve uzun vadede kendi yenilgisini hazırlayan bir iştir” (Annan, 2002).

Kısacası, denge metaforunun tehlikelerinin farkında olarak, etkili terörle mücadele için özgürlüklerin kısa süreliğine feda edilmesi gerektiği düşüncesinin terk

edilmesi gerekmektedir. Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Terörle Mücadele Kılavuzu'nda belirtildiği gibi “insan haklarına, hukukun üstünlüğüne ve gerektiğinde uluslararası insani hukuka saygı göstererek terörle mücadele etmek sadece mümkün değil, aynı zamanda mutlak bir zorunluluktur”.³

2. 11 Eylül 2001: İnsan Haklarının Gerileyişinin ve/ya Siyasi Fırsatçılığın Yeni Miladı

Post-11 Eylül döneminde, hem güvenlik anlayışı hem de insan hakları ihlalleri küresel anlamda yeni bir boyut kazanmıştır. Özellikle ABD’de “teröre karşı savaş” söylemi, bir yandan “savunma”dan “güvenlik”e geçiş politikasını, diğer yandan da içeride ve işgal bölgelerinde yaşayan kişilerin hak ve özgürlüklerini hiçe sayan uygulamaları beraberinde getirmiştir. Kimilerine göre, “ABD hükümetinin Eylül 2001’den bu yana, terörizme karşı savaşın bir parçası olarak savunduğu, “savunma”dan “güvenlik”e geçişi içeren politika değişikliği” küresel savaşın kurucu niteliğini oluşturmaktadır (Hardt ve Negri, 2004:38). Bu politika değişikliği, iç ve dış güvenlik arasındaki geleneksel ayrımı ve işbölümünü de yıkmıştır. Güvenliğe yüklenen aktif, kurucu nitelik “iç ve dış arasında, askerle polis arasında ayrım olmadığını gösterir”. Klasik anlayışta “savunma” dış düşmanlara karşı koruma mekanizmalarını ifade ederken, 11 Eylül sonrasında “kurucu güvenlik” anlayışı, “hem yurtiçinde hem yurtdışında sürekli bir faaliyeti meşrulaştırır” hale gelmiştir (Hardt ve Negri, 2004:39). Bu yeni anlayışın odağında dost/düşman ayrımına dayanan çatışmacı siyaset anlayışı vardır. Bu anlayışa göre içeride ve dışarıda insanlar bizden olanlar/bizden olmayanlar (düşmanlar) şeklinde ikiye ayrılmışlardır. 11 Eylül’den hemen sonra ABD Başkanı’nın yaptığı “yanımızda olmayanlar, karşımızdadır” açıklaması bu çatışmacı anlayışın bir göstergesidir. Aynı şekilde, belirsiz bir düşman olan “terör” ya da “terörizm”e savaş ilan edildiğinin açıklanması da siyaset anlayışındaki değişimi ifade etmektedir. Savaşın içeride ve dışarıda süreklileştirilmesi, güvenlik politikalarının merkezine oturtulmuştur. Böylece demokratik ve uzlaşmacı siyaset anlayışı, yerini “siyaseti savaşın farklı araçlarla devamı” olarak tanımlayan çatışmacı anlayışa bırakmıştır.

Modern siyaset ve hukuk teorisinin en çetrefil problemlerinden birisi olan güvenlik-özgürlük arasındaki denge meselesi, 11 Eylül terör saldırılarından sonra yeniden gündeme taşınmıştır. Hak ve özgürlüklerin güvenlik bahanesiyle kurban edildiğini düşünenler, söz konusu dengenin hak ve özgürlükler aleyhine bozulduğunu ileri sürmeye başlamışlardır. Özgürlükleri sınırlayanlar ise içerdeki ve dışardaki baskıcı politikalarını, kısıtlayıcı tedbirlerin kaçınılmazlığına ve

³ Kılavuzun metni için bkz. http://www.coe.int/t/e/human_rights/Guidelines_compendium_ENG.pdf

geçiciliğine vurgu yaparak savunmaya çalışmaktadırlar. Bu mantığa göre, olağanüstü durumda hak ve özgürlükleri korumak için bir süreliğine bunlar askıya alınabilir veya önemli ölçüde sınırlandırılabilir.

Aslında bu yaklaşım, evrensel bir anlayışı yansıtmaktadır. Nihat Erim, 30 Mayıs 1946 tarihli Ulus Gazetesinde bazı durumlarda özgürlüklerden vazgeçilebileceğini ve otoriter uygulamalara gidilebileceğini belirtmişti. Erim şöyle demişti: “sosyal bünyede derin rahatsızlıklar müşahade edildiğinde bunu gidermenin yolu, bir müddet için “hürriyet ilahının üzerine bir şal örtmek” ve yukarıdan aşağı bir otorite tesis eylemektir...” (Erim, 1946).⁴ 12 Mart 1971’den sonra başlayan ara rejim döneminin ilk başbakanı olan Nihat Erim, bu nedenle, “Şalcı Erim” olarak da anılmıştır. 11 Eylül 2001’de New York’da ikiz kulelerin yıkılışını gören özgürlük heykelinin o an ne hissettiği bilinmez ama, daha sonra üzerine şal örtülmesine de ağzına bir bant çekildiği bilinmektedir. “Özgürlükler ülkesi”ne binbir umutla gelen milyonlarca insana yıllarca “hoşgeldin” diyen özgürlük heykelinin, 11 Eylül’den sonraki dönemde içinde bulunduğu haleti ruhiyeyi tahmin etmek zor değildir. Zira ikiz kulelerin enkazı altında kalan gerçekte özgürlük heykelinin temsil ettiği değerlerdir.

Diğer yandan, özgürlükler ülkesi, bir anda baştan aşağı otorite tesis edilen, insanların sürekli izlendikleri, temel haklarından mahrum edildikleri bir “gözetim ülkesi”ne dönüşmüştür. Özgürlükleri kısıtlayan Vatansızlık Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, Amerikalı Kahramanlar Kanunu, Havaalanlarının Güvenliği Kanunu, Olağanüstü Yetkiler Kanunu ve Pilotları Silahlandırma Kanunu gibi yasal düzenlemeler biribiri ardına hızlı bir şekilde çıkarılmışlar ya da yenilenmişlerdir. Ortaya çıkan “güvenlik devleti”nde, devlet güvenliğini sağlamak amacıyla keyfi şekilde hürriyetinden mahrum bırakılmama olarak ifade edilen “kişi güvenliği” hakkı sık sık ihlal edilmiştir. İsimlerinden ya da akraba bağlarından dolayı binlerce kişi hiç bir açıklama yapılmadan, yakınlarıyla görüştürülmeden, mahkemeye çıkarılmadan aylarca gözaltında tutulmuşlardır. Hak ve özgürlük ihlallerinden en fazla vatandaş olmayanlar etkilenmişlerdir. Toplumsal ve siyasal anlamda ötekileştirilen bu kişilerin önemli bir kısmı, sürekli “şüpheli” ve “potansiyel terörist” muamelesi görmüştür. Başkan Bush’un 11 Eylül’den hemen sonra yayınladığı bir kararnamede askeri mahkemelerin sadece vatandaş olmayanları yargılayacağını belirtmesi de bu bakımdan ilginçtir (Cole, 2002-2003). Aynı şekilde, Başkan’a verilen “düşman savaşçı” (enemy combatant) ilan etme yetkisi de sadece vatandaş olmayanlar üzerinde uygulanabilen yetkidir. “Düşman savaşçı” ilan edilen kişi, kişi özgürlüğü ve adil yargılanma haklarından mahrum bırakılmaktadır. Bu kişilerin nerede oldukları bilinmemekte, yakınlarıyla

⁴ Bu sözün söylendiği dönemdeki siyasal gelişmeler için bkz. (Çufalı, 2004:73 vd).

görüştürülmemekte ve süresiz olarak gözaltında tutulabilmektedir (Bkz. International Helsinki Federation, 2003; Haubrich, 2003).

11 Eylül olaylarının insan hakları bakımından üç önemli sonucu olmuştur. Birincisi, şiddeti esas alan “güvenlik devleti” anlayışı küreselleşmenin etkisiyle kısa sürede yayılmıştır. Avrupa’da, Orta Asya’da ve dünyanın birçok yerinde demokratik ülkeler, demokrasiye geçmeye çalışan ülkeler ve demokratik olmayan ülkeler güvenlik gerekçesiyle ve “terörle mücadele” söylemi altında hak ve özgürlükleri tırpanlayacak uygulamaların içine girmişlerdir. Bir anlamda 11 Eylül, muhalefeti bastırmak ve özgürlükleri kısıtlamak isteyen yönetimlere tarihi bir fırsat sunmuştur. Bu siyasi fırsatçılıktan en büyük yarayı da tabii ki insan hakları düşüncesi almıştır. Siyasi fırsatçılığın hâkim olduğu dönemlerde ilkeler yerini pragmatizmin cazibesine bırakıvermektedir. ABD, yıllarca Peru, Kolombiya, Nijerya, Mısır gibi ülkelerde sivillerin askeri mahkemeler tarafından yargılanmasına karşı çıktığı halde, 9/11 olaylarından hemen sonra sivilleri askeri mahkemelerde yargılayan bir ülke konumuna düşmüştür (Waters, 2003:103).

11 Eylül’ün ikinci sonucu, insan hakları düşüncesinin itibar erozyonuna uğramasıdır. 20.yüzyılın “haklar çağı” olarak nitelendirilmesinin nedeni, bu yüzyılda hakların daha az ihlal edilmesi değildir. Tersine, geride bıraktığımız yüzyıl belki de tarihin tank olduğu en kanlı döneme tekabül etmektedir. Buna rağmen, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra bireyin haklarını ulus-devletlerin sınırları ötesinde uluslararası arenada korumaya yönelik mekanizmaların geliştirilmesi bu döneme “haklar çağı” denmesine neden olmuştur. Bu yüzyıl şiddete paralel olarak insan hakları düşüncesinin de yeniden dirilme ve yükselme dönemidir. Berlin Duvarı’nın yıkılmasıyla birlikte dünyanın tek “evrensel ideolojisi” haline gelen insan hakları üçüncü binyılın başında yeniden düşünüşe geçmiştir. Post-11 Eylül döneminde bilhassa demokratik ülkelerde görülen hak ihlalleri ve bunları sürekliştirmeye yönelik çabalar, insan haklarının içi boş bir retorik olduğu şeklindeki şüpheli ve sinik yaklaşımın değirmenine su taşımıştır. İnsan hakları, özgürlük ve demokrasi gibi değerleri, bağımsız devletlerin işgali için gerekçe olarak kullananlar, gerçekte bu değerlerin itibarına onarılması uzun yıllar alacak zararlar vermişlerdir.

Üçüncüsü, 11 Eylül sonrasında güvenlik gerekçesiyle yapılan kısıtlamalara halk büyük ölçüde destek vermiştir. Bu destek, duyulan korku ile açıklanabilir. Güvenlik-özgürlük dengesinin ikincisi aleyhine bozulduğu dönemler, korkunun iktidar olduğu dönemlerdir. İnsanlar korktuklarında güvenliğin sağlanması uğruna hak ve özgürlüklerinden kolayca vazgeçebilmektedirler. Güvenlik kaygılarını öne çıkararak otoriter bir yönetim sergileyenler de sürekli “korku” pompalarlar. Burada korkunun gerçek tehlikelerden ya da vehimlerden kaynaklanması çok da

önemli değildir. Korku altındaki insanların sağlıklı düşünmeleri ve akıl yürütmeleri mümkün değildir. Yaşanan, açık bir akıl tutulmasıdır. Akıl tutulduğu yerde, kin, öfke, intikam ve yok etme gibi duygular devreye girer. Siyasal akıl da bu duyguların kuşatması altında çalıştığı (daha doğrusu çalışmadığı) için güvenlik gerekçesiyle baskıcı ve despotik uygulamalar kolayca haklılaştırılmaktadır.

Korku, kaynağı ne olursa olsun, beraberinde itaati ve otoriter uygulamalara desteği getirmektedir. Nitekim, ABD’de 1950’de başlayan McCarthyist dönemde komünistlere yönelik baskı politikalarını halk çok yüksek oranda desteklemiştir (Arslan, 2003:24-25). Aynı destek, post-11 Eylül döneminin baskı politikaları için fazlasıyla geçerlidir. 9/11 olaylarından sonra yapılan kamuoyu araştırmalarında, halkın korkunun etkisiyle özgürlüklerinden kolayca vazgeçebildiği görülmektedir. Bu korkunun yoğunluğu azaldıkça insanların hak ve özgürlüklerine daha fazla sahip çıktıkları görülmektedir. Örneğin “Bu ülkede terörizmi engellemek için ortalama bir kişinin bazı sivil özgürlüklerinden vazgeçmesi gerekir mi?” şeklindeki bir soruya 11 Eylül’den hemen sonra yapılan bir kamuoyu araştırmasında Amerikalıların % 61’i “evet” derken, aynı soruya “evet” diyenlerin oranı 28-29 Ağustos 2002’de yapılan bir ankette % 47’ye, 8-18 Temmuz 2004 tarihlerinde yapılan bir ankette ise %38’e düşmüştür. Yukarıdaki soruya “hayır” diyenlerin oranı 2001’de %33 iken bu oran 2004’te %57’ye yükselmiştir. Bazı konularda halkın kanaatlerindeki değişiklik daha azdır. Sözelimi, “caddelerde ve kamusal mekanlarda kameralarla izleme yapılması”nı destekleyenlerin oranı 19-24 Eylül 2001’de % 63 iken, bu oran 2003 ve 2004’te yapılan anketlerde %61’e düşebilmiştir. Aynı şekilde, “güvenlik güçlerinin internetteki sohbet odalarında ve diğer forumlarda yapılan tartışmaları izlemesi”nden yana olanların oranı 11 Eylül’den hemen sonra % 63 iken, 2002’de %55’e, 2003’te %54’e, 2004’te de %50’ye düşebilmiştir. “Güvenlik güçlerinin cep telefonu görüşmelerini ve e-maileri izleme yetkisinin artırılması”na 11 Eylül’den hemen sonra kamuoyu yoklamasına katılanların %54’ü taraf olurken, bu oran 2004’te %36’ya düşmüştür. Sonuçları önemli olan diğer bir soru da şudur: “Birleşik Devletler güvenlik güçlerinin terör tehdidi altında genişletilmiş yetkilerini usulüne uygun kullanacağından ne kadar eminsiniz?” Bu soruya 19-24 Eylül 2001 tarihleri arasında cevap verenlerin %34’ü “çok eminim”, %53’ü “eminim”, %8’i “çok emin değilim”, %4’ü de “emin değilim” demiştir. Aynı soruya Şubat 2004’te cevap verenlerde ise “çok eminim” diyenlerin oranı %23’e düşerken, “emin değilim” diyenlerin oranı %9’a yükselmiştir (AEI, 2005: 180-189).

İnsan haklarına ilişkin bu olumsuz sonuçlar yanında, iyimser olmayı gerektirecek gelişmeler de yaşanıyor. Mesela İngiltere’de Yüksek Mahkeme 16 Aralık 2004 tarihli kararıyla Anti-Terör Yasası’nın yabancıların yargı önüne çıkarılmadan süresiz gözaltında tutulmasını öngören hükmünü Avrupa İnsan Hakları Hukukuna aykırı bulmuştur. Yüksek Mahkeme, ayrıca sözkonusu düzen-

lemenin, vatandaş olanları kapsamadığı için, ayrımcı olduğuna karar vermiştir. Karara imza atan yargıçlardan Lord Leonard Hoffman'ın şu ifadeleri dikkat çekicidir:

“Geleneksel yasalarına ve siyasal değerlerine bağlı olarak yaşayan insanların oluşturduğu bir milletin yaşamına yönelik gerçek tehdit, terörizmden değil bu tür (Anti-Terör Yasası gibi) yasalardan gelmektedir. Bu (yasa) terörizmin başarısının gerçek ölçüsüdür. Böylesi bir zaferi teröristlere verip vermeyeceğine de Parlamento karar verecektir.”⁵

11 Eylül sonrası insan haklarına ilişkin gelişmelerden çıkarılması gereken en önemli ders kanımca şudur: Kriz zamanları, siyasal ve toplumsal aklın çalışmadığı dönemlerdir. Bu dönemlerde, özgürlüklerin üzerine, Nihat Erim'in ifadesiyle, bir “şal” örtülmekte ve tepeden aşağı otorite tesis edilmektedir. Ancak tarih, bu dönemlerde çok ciddi siyasal ve hukuksal hataların yapıldığını göstermektedir. ABD'de 1950'li yıllara hâkim olan histerik komünist düşmanlığının ateşlediği MacCarthyizm birçokları tarafından kara bir leke olarak anılmaktadır. Bu nedenle, olağanüstü dönemlerde hak ve özgürlüklerin keyfi ve aşırı bir şekilde kısıtlanması, geniş halk yığınları tarafından desteklense bile, doğru değildir (Ratner, 2003:218).

3. Panoptikal ve Demokratik Toplumlardaki Ortak Soru(n): Gardiyanları kim Gözetleyecek?

11 Eylül sonrası gelişmelerin bir sonucu da içinde yaşadığımız toplumun giderek bir “gözetim toplumu” haline geldiği düşüncesinin pekişmesidir. Jeremy Bentham'ın iki asır önce adına “panoptikon” dediği gözetim mekanizması, teknolojinin ve küreselleşmenin etkisiyle gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Küresel panoptikon içinde yaşayanlar, her an birileri tarafından gözetlendiklerini düşünerek kendilerini sınırlandırmakta, yönetenler de bu yolla toplumsal ve siyasal kontrolü sağlamaktadır. Bu kontrol mekanizmasının temel dinamiklerini kavrayabilmek için, öncelikle Bentham'ın geliştirdiği “panoptikon” modeline biraz yakından bakmak gerekecektir.

Panoptikon ya da “gözlem evi”, Jeremy Bentham'ın 1787 yılında Rusya'dan İngiltere'deki bir arkadaşına yazdığı mektuplarda tasvir ettiği bir hapisane

⁵ A (FC) and others (FC) (Appellants) v. Secretary of State for the Home Department (Respondent); X (FC) and another (FC) (Appellants) v. Secretary of State for the Home Department (Respondent), [2004] UKHL 56. Kararın tam metni için bkz. <http://news.findlaw.com/wp/docs/terrorism/ukterror121604opn.pdf>

modelidir (Bentham, 1995).⁶ Bu modele göre, daire şeklindeki bir binanın tam ortasına uzunca bir gözetleme kulesi yerleştirilmiştir. Kule, etrafını çevreleyen binadaki hücreleri görecekle şekilde dizayn edilmiştir. Her birine bir kişinin yerleştirildiği hücreler ise önden ve arkadan iki pencere ile aydınlatılmaktadır. Hücrenin arka tarafındaki pencereden gelen ışık, odadaki kişinin kuleden kolaylıkla görülebilmesini sağlamaktadır. Hücredekiler, dışarıdan görülebilen ancak kendilerini izleyenleri göremeyen nesnelere konumundadırlar. Kuledeki gözetçiler (ya da gardiyanlar) ise görebilen, ancak görülmeyen özne konumundadırlar (Bentham, 1995:43). Dolayısıyla panoptikonun çalışması simetrik olmayan bir iktidar ilişkisine dayanmaktadır. Bu iktidar ilişkisinin temelinde yatan düşünce, nesne konumundaki kişilerin sürekli görünür olmaları ve her an izlendiklerine dair bir kanaata sahip olmalarıdır. Bentham başlangıçta, hücrelerden kuleye uzanan borular yoluyla, konuşmaların da denetlenmesini öngörmüş, ancak daha sonra bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Foucault'ya göre, Bentham'ı bu düşünceden vazgeçiren unsur, büyük bir ihtimalle böylesi bir mekanizmanın asimetric iktidar ilişkisini bozacağı kaygısıdır. Zira, borular yoluyla sadece gözetçiler hücredekileri dinlemekle kalmayacak, kuledeki konuşmalar da mahkumlar tarafından duyulabilecektir. Ancak daha sonra başkaları tarafından yapılan çalışmalarda bu sorun giderilmiş, tek taraflı dinlemeyi mümkün kılacak mekanizmalar geliştirilmiştir (Foucault, 1977: 317).

Hücredekilerin sürekli gözlerinin önünde duran ve bütün binaya hâkim durumdaki kule iktidarın simgesidir. Buradaki gözetleyici (ya da gardiyan), “her şeye kâdir” yarı-tanrısal bir görüntüyle, beşeri “gerçek varlık” görüntüsünü üzerinde birleştiren bir kişidir (Bentham, 1995: 45). Esasen görünmeden görme tanrısal bir özellik olduğu için, izlenenlerde sürekli izlendikleri psikolojisini yaratmaktadır. Bilindiği gibi, benzer bir durum George Orwell'in 1984 adlı kitabında da vardır. “Büyük Birader” kendisi görülmediği halde, herkesi izlemektedir. Bu panoptikal iktidar uygulaması, beraberinde itaatı ve disiplini getirmektedir.

Aslında Bentham, panoptikonu sadece bir hapishane modeli olarak tasarlamıştır. Ona göre panoptikonun mükemmelliği, hemen her kuruma uygulanabilme kabiliyetine sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Bentham, 1995:493). Panoptikon, bireyleri eğitmek, ıslah etmek ve/ya tutumlarını değiştirmek için kullanılabilen bir iktidar teknolojisidir. Panoptikon, Foucault'nun ifadesiyle, “gerçekte

⁶ Bentham'ın eserinin tam adı oldukça uzundur ve şu şekildedir: *Panopticon; or The Inspection-House: Containing The Idea of A New Principle of Construction Applicable to Any Sort of Establishment, In Which Persons Of Any Description Are To Be Kept Under Inspection; And In Particular To Penitentiary-Houses, Prisons, Houses Of Industry, Work-Houses, Poor-Houses, Lazarettos, Manufactories, Hospitals, Mad-Houses, And Schools: With A Plan Of Management Adapted To The Principle: In A Series Of Letters, Written In The Year 1787, From Crecheff In White Russia To A Friend In England.*

herhangi bir kullanımdan bağımsız olarak düşünülmesi gereken bir siyasal teknoloji figürüdür” (Foucault, 1977:203, 205). Diğer yandan, panoptikon düşünce tarihinde geliştirilen bir dizi ideal toplum modelinden biridir. Nitekim Zygmunt Bauman’a göre “*panopticon* tüm toplumun tanımlayıcı bir modeli olarak görülebilir, tek bir dairesel binayla sınırlı bir minyatür modeldir ama en önemli yanı düzeltilmiş, geliştirilmiş, “kusursuz” bir toplumun idealize bir modeli olmasıdır” (Bauman, 1997:31).

Bentham, panoptikal toplumda gözetimcilerin ya da gardiyanların görevlerini yapmayacakları ihtimalini de dikkate alır. Bentham’a göre, “gardiyanları kim gözetleyecek? (*quis custodiet ipsos custodes?*) sorusu, “en muammalı siyasal sorulardan birisi”dir (Bentham, 1995:46). Bentham, panoptikonda gardiyanların hiyerarşik düzeyde aynen nahkuamların gözetildikleri gibi gözetileceklerini, baş-denetçilerin habersiz denetimlerle aksaklıkları tespit edebileceklerini, ancak nihai olarak denetimin halk tarafından yapılabileceğini belirtmektedir. Bentham’a göre, muhtemel müdahaleleri ve huzursuzlukları önleyecek gerekli tedbirler alındıktan sonra, panoptikal kurumların kapısı meraklılara ya da “dünya mahkemesinin büyük *açık komitesi*”ne ardına kadar açılmalıdır (Bentham, 1995:47-48).

4. Küresel Panoptikon Karşısında Demokratik Kolluk

Bentham’ın önerdiği panoptikonun ve “demokratik kontrol” mekanizmasının realize edilebilirliği bir yana, güvenlik güçlerinin etkili bir şekilde denetlenmesi modern demokratik toplumların en ciddi sorunlarından birisi olmaya devam etmektedir. Bu sorun, panoptikal uygulamaların 11 Eylül’den sonra küreselleşmesiyle birlikte daha da yakıcı bir hal almıştır. Bilindiği üzere, hak ve özgürlüklere dayanan demokratik düzenler, paradoksal bir şekilde kolluk tarafından ve aynı zamanda ona karşı korunmaya muhtaçtır (Marx, 2001:43). Bu paradoksu aşabilmek için güvenlik güçlerinin “demokratik kolluk” olarak örgütlenmesi ve görev yapması gerekmektedir. Demokratik kolluk, kendilerine gerektiğinde öldürücü güç kullanma yetkisi verilmiş olan kişilerin görevlerini yerine getirip getirmediğini etkili bir şekilde denetleyecek kurumsal mekanizmalar oluşturmaktan ibaret olamaz. Bunun ötesinde, kolluğun gerek Birleşmiş Milletler gerekse Avrupa Konseyi ve AGİT gibi bölgesel kuruluşlar bünyesinde hazırlanmış belgelerdeki ilke ve etik standartlara uygun davranması gerekmektedir. Bu kuruluşlar tarafından geliştirilen ve akademik düzeyde tartışılan demokratik kolluk ilkelerinin bazıları şunlardır (Caparini ve Marenin, 2004:7):

- **İnsan haklarına saygı** (*respect for human rights*): Güvenlik güçlerinin varlık nedeni, bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunmasıdır. Bu nedenle, kolluk insan haklarını ihlal eden değil, onların korunmasını sağlayacak bir ortamın yaratılması-na ve sürdürülmesine katkıda bulunan bir kurum olmalıdır.

- **Hukukun üstünlüğüne bağlılık** (*commitment to the rule of law*): Kolluk, hukuk kurallarının uygulanmasını sağlamakla yükümlüdür. Dolayısıyla güvenlik güçleri, görevlerini yerine getirirken hikmet-i hükümet gibi hukuk dışı mülahazalarla değil, hukuk devleti anlayışına bağlılıkla hareket etmek durumundadırlar.
- **Minimum ve son çare olarak kuvvete başvurma** (*minimal, last resort use of force*): Meşru güç kullanma tekeline sahip olan kolluk, bu gücü kullanırken son derece dikkatli olmalıdır. Hem insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerde hem de demokratik ülkelerin ulusal mevzuatlarında kuvvete son çare olarak başvurulması gerektiği belirtilmektedir.
- **Siyasal tarafsızlık** (*political neutrality*): Kolluğun, görevini yaparken siyasal tarafsızlık gereği toplumdaki farklı görüş, düşünce, inanç ve ideolojiler karşısında eşit mesafede olması gerekmektedir.
- **Toplum destekli kolluk** (*community policing*): Toplum destekli kolluk, suçla mücadelede özellikle önleyici tedbirler bakımından toplumun güvenlik hizmetlerine katılımını ifade etmektedir. Bu ilkenin işleyebilmesi, mikro düzeyde kolluk mensuplarıyla toplumun, makro düzeyde ise devlet ile milletin barışık olmasına bağlıdır. Kolluğun, halkın değerlerine yabancı olması durumunda, görevini yaparken toplumdaki destek alması mümkün değildir. Kolluğun toplumsal yabancılaşması, sadece toplum destekli kolluğu çalışmaz hale getirmekle kalmaz, ayrıca kolluğun meşruiyetini negatif yönde etkiler. Ayrıca ulaşılabilirlik (*accessibility*) ilkesi gereği, kolluğun kapısının, halka açık olması gerekir. Güvenlik güçlerinin ulaşamaz olduğu bir yerde, demokratik denetimin gerçekleşmesi zordur.⁷
- **Hesapverebilirlik** (*accountability*): Güvenlik hizmetlerinde hesapverebilirlik iki düzlemde gerçekleşmesi gereken bir ilkedir. Birincisi, güvenlik güçleri kanuna aykırı davranışlarının hesabını hem idari hem de yargısal olarak vermek zorundadır. Bu, beraberinde idari ve yargısal cezaları getirebilmektedir. İkincisi, siyasal irade iç ve dış güvenlik politikalarından dolayı demokratik yollarla halka hesap vermek durumundadır. Buna bağlı olarak, kolluğun faaliyetleri görevin gerektirdiği gizlilikler dışında, gizli kapaklı değil, açık olmalıdır. Şeffaflık (*transparency*), iç ve dış güvenlik hizmetlerine hâkim olması gereken ilkelerden biridir.
- **Sivil denetim** (*civilian control*): Güvenlik hizmetleri, mahiyeti itibarıyla sivilidir. Hesapverebilirlik, toplum destekli kolluk, şeffaflık gibi ilkeler de esasen kolluğun sivil denetime açık olmasını zorunlu kılmaktadır. Kolluk, demokratik ülkelerde son tahlilde hükümete ve dolaylı olarak da parlamentoya karşı sorumludur.
- **Askeri güçlerden ve kültürden ayrılma** (*separation from military forces and cultures*): Ordu, ülkeyi dış tehditlere ve saldırılara karşı koruması gereken bir kurumdur. Dolayısıyla, mensuplarına savunma amaçlı ve savaş eksenli bir eğitim vermektedir. Oysa iç güvenlik hizmetleri, düzen ve asayişin etkili bir şekilde

⁷ Toplum destekli kolluk konusunda Türkiye’de atılan bazı adımlar için bkz. (Cerrah, 2006:93)

sağlanmasını amaçlayan bir eğitimi gerektirmektedir. Bu nedenle, iç güvenlik sivil/siyasal denetime tabi olacak şekilde polise bırakılmalıdır. 11 Eylül’le birlikte başlayan savunmadan güvenliğe geçiş ve militarizasyon eğilimi demokratik kolluk açısından sakıncalı sonuçlar yaratabilir. Özellikle demokrasiye geçiş sürecini yaşayan ülkelerde, demokratik kolluğun yeşerebilmesi ve yerleşebilmesi demilitarizasyon politikalarının başarısına bağlıdır.

Demokratik kolluğun özellikle son iki niteliği çok önemlidir. Zira Türkiye dâhil, liberal demokrasiye bütün kurum ve kurallarıyla geçiş sürecinde olan ülkelerde en sıkıntılı konular bunlardır. Güvenlik sektöründe sivilleşme, bir yandan kolluğun askeri yapıdan ve zihniyetten uzaklaşmasını, diğer yandan da kolluk güçlerinin demokratik hesap verebilirlik özelliğine sahip olan kişi ve kurumlar tarafından denetlenmesini gerektirmektedir. Bu anlamda, demokratik kolluğun (a) sürekli/sürdürülebilir meşruluk (b) yeteneğe dayanan profesyonellik ve (c) etkili hesap verebilirlik şeklinde özetlenen üç temel hedefinin (Caparini ve Marenin, 2004:5) gerçekleşmesi, büyük ölçüde kolluğun sivilleşmesine bağlıdır.

Sonuç Yerine: “Birey-eksenli” Güvenlik Anlayışına Doğru

Güvenlik alanında “devlet-merkezli” güvenlik anlayışından “yurttaş-merkezli” güvenlik anlayışına geçiş önemli bir süreçtir. Ancak bu süreç, lineer bir çizgiyi takip etmekten ziyade, bir sarkacın salınımına benzemektedir. 9/11 olaylarından sonra sarkaç “devlet-merkezli” güvenliğe doğru yönelmiştir. Korku dönemlerinin aşılmasıyla birlikte, “devlet-merkezli” güvenliklikten “yurttaş-eksenli” güvenliğe doğru bir değişim sözkonusu olabilir. Bu noktada, değişimin yönü olarak gösterilen “yurttaş-merkezli” güvenlik anlayışının insan hakları bakımından eksikliğine dikkat çekmek gerekiyor. Yurttaşlık, devletle bağı ifade eden bir kavramdır. Bu anlamda, devlet-odaklı bir güvenlik anlayışının farklı kavramlarla yeniden üretilmesi riski vardır. Oysa insan haklarının öznesi “yurttaş” değil, “birey”dir. Bu nedenle, değişimin yönü “devlet-eksenli” anlayıştan, “birey-eksenli” bir güvenlik anlayışına doğru olmalıdır. Bu sadece basit bir terminoloji farklılığı değildir. Uygulamada haklar bakımından son derece önemli etkileri olan bir farklılığı ifade etmektedir. Örneğin 11 Eylül sonrası dönemde “yurttaş olmayan”ların hakları, “yurttaş”lara oranla daha fazla ihlal edilmiştir. ABD Başkanı tarafından “düşman savaşı” (enemy combatant) olarak ilan edilenler “vatandaş” olmayanlardır. Özellikle kriz zamanlarında yabancıların haklarının daha fazla ihlal edildiği, vatandaş olanların da kendileri dışındakilere yönelik bu ihlalleri “anlayış”la karşıladıkları tarihi bir gerçektir. Ancak unutulmamalı ki, terörle mücadele sürecinde uzun vadede sadece yabancıların değil, yabancı olmayanların da hak ve özgürlükleri kaygan bir zeminde bulunmaktadır (Cole, 2003). Bu nedenle, güvenlik

sektöründe değişimin yönü, vatandaş olan olmayan herkesi kapsayacak şekilde “birey-eksenli” olmalıdır.

Hak ve özgürlüklerin güvenliğe kurban edilmemesi, hem küresel hem de ulusal düzeyde çatışmacı siyaset anlayışının terkedilmesine bağlıdır. Dost/düşman ayrımına dayanan ve sürekli “öteki” üreten bu siyaset anlayışı, savaşı ve çatışmayı küreselleştirmekte ve süreklileştirmektedir. Oysa siyaset sadece, iktidar savaşlarından ibaret değildir. Siyaset, aynı zamanda farklılıkları barışçıl şekilde birarada yaşatma sanatıdır. Siyasetin barışın farklı araçlarla devam ettirilmesi şeklindeki uzlaşmacı algılanışı, beraberinde demokratik koluğun kökleşmesini de getirecektir.

Çatışmacı siyasetten, uzlaşmacı siyasete geçiş şeklindeki paradigmatik dönüşümün ön şartı da eleştiri kültürünün yerleşmesidir. Eğer “ilerleme” diye bir şey varsa, bunun motor gücü eleştiridir. Kant, “Aydınlanma Nedir?” başlıklı yazısında bu soruyu, bilmeye ve aklını kullanmaya cesaret etmek şeklinde cevaplar. Kant’ın bu cevabını irdeleyen Foucault da eleştirel aklın hayati öneminden bahseder. Foucault der ki: “Kendimize ilişkin eleştirel ontoloji kesinlikle bir kuram, bir doktrin, hatta sürekli biriken bir bilgi yapısı olarak anlaşılmamalı; bir tutum, bir *ethos*, olduğumuz şeyin eleştirisi, hem bize dayatılmış olan sınırların tarihsel analizi hem de bu sınırların aşılmasının denenmesi olan felsefi yaşam olarak kavranmalıdır” (Foucault, 2000:192). Kısacası, bugünün sorgulanması ve eleştirilmesi, yarının daha iyi olmasına katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- AEI, (2005), “America After 9/11: Public Opinion on The War on Terrorism, The War with Iraq, and America’s Place in the World”, *AEI Studies in Public Opinion*, (updated January 25, 2005), http://www.aei.org/publications/pubID.16974/pub_detail.asp.
- Annan, Kofi, (2002), *Addressing Security Council, Secretary-General Endorses Three-Pronged Counter-Terrorism Strategy*, Press Release, 04/10/2002, http://www.un.org/Docs/sc/committees/1373/sg10april_02.html.
- Arslan, Zühtü, (2003), “ABD Yüksek Mahkemesi ve İfade Özgürlüğü”, Z.Arslan (Der.), *ABD Yüksek Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü*, Ankara: LDT ve Avrupa Komisyonu.
- Baudrillard, Jean, (2001), “The Spirit of Terrorism”, (“L’esprit du terrorisme”), *Le Monde*, November 11, 2001.

- Bauman, Zygmunt, (1997), *Özgürlük*, (çev. V.Erenus) İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bentham, Jeremy, (1995), *The Panopticon Writing*, Ed. Miran Bo_ovi_, London: Verso.
- Caparini, Marina ve Otwin Marenin, (2004), "Police Transformation in Central and Eastern Europe: The Challenge of Change", M.Caparini & O. Marenin (eds.), *Transforming Police in Central and Eastern Europe: Process and Progress*, Münster: LIT verlag.
- Cerrah, İbrahim, (2006), "Polis", Ümit Cizre (ed.), *Almanak Türkiye 2005- Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, İstanbul:TESEV Yayınları, ss. 82-95.
- Cole, David, (2003), "Their Liberties, Our Security: Democracy and Double Standards", *Boston Review*, (December 2002/January 2003 <http://www.bostonreview.net/BR27.6/cole.html>).
- Çufalı, Mustafa, (2004), *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*, Ankara: Babil Yayıncılık.
- Dinh, Viet, (2003), "We Have to Rethink Privacy Protection", *Human Rights and Terrorism*, The Hague: Netherlands Helsinki Committee.
- Dworkin, Ronald, (2002), "Vatanseverliğe Yönelik Tehdit", çev. A.Yayla, *Liberal Düşünce*, Sayı 25-26 (Kış-Bahar), ss. 259-270.
- Erim, Nihat, (1946), "Demokrasi Gaye midir, Vasıta mıdır?", *Ulus Gazetesi*, 30 Mayıs 1946.
- Foucault, Michel, (1977), *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, trans. A.Sheridan, Harmondworth: Penguin Boks.
- Foucault, Michel, (2000), "Aydınlanma Nedir?", M.Foucault, *Özne ve İktidar*, çev. I.Ergüden ve O.Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hardt, Michael & Antonio Negri, (2004), *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, çev. B.Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Haubrich, Dirk, (2003), "September 11, Anti-Terror Laws and Civil Liberties: Britain, France and Germany Compared", *Government and Opposition*, C.38, S.1 (Winter), ss. 3-28.
- Marx, Garry T., (2001), "Police and Democracy", Menachem Amir & Stanley Einstein (eds.), *Policing, Security and Democracy: Theory and Practice*,

Huntsville: Office of International Criminal Justice.

Miller, Arthur, (1953) (1968), *The Crucible*, Middlesex: Penguin Boks.

Miller, Arthur, (1962), *Cadı Kazanı (The Crucible)*, çev. S.Eyübođlu ve V.Gün-yol, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Ratner, Michael, (2003), "Is This a Dark Age for Fundamental Legal Protection", Danny Goldberd, Victor Goldberg & Robert Greenwald (eds.), *It's a Free Country: Personal Freedom in America After September 11*, New York: Thunder's Month Press.

The International Helsinki Federation, (2003) "Anti-terrorism Measures, Security and Human Rights", April 2003, www.ifh-hr.org

Waters, Maxine, (2003), "Our Loss of Civil Liberties in a Post-September 11 World", Danny Goldberd, Victor Goldberg & Robert Greenwald (eds.), *It's a Free Country: Personal Freedom in America After September 11*, New York: Thunder's Month Press.